

כפיית גט על בעל אלים – ביאור תשובת הרא"ש הדרך למניעת עגינות ולמניעת כפיית גט שלא כדין

הרב דוד בירדוגו

דיין בית הדין הרבני האזורי ירושלים

כבוד היושב ראש, כבוד המנהל, קהל קדוש,

לפני כחמש-עשרה שנה יצא לי בסייעתא דשמיא לכתוב פסק דין בתיק גירושין (רבני נתניה) 258610/2 של בעל אלים במיוחד. כשבדקתי את המקורות לקראת כתיבת נימוקים, עברתי על תשובת הרא"ש ז"ל הנודעת (כלל מג סימן ג, הובאה בטור אבן העזר סימן קנד ונפסקה בשולחן ערוך שם סעיף ה), על בעל המשתטה יום יום כו' ואשתו אומרת שיראה פן יהרגנה בכעסו, שכתב הרא"ש על זה שאין לכפותו לגרש שאין לנו אלא אלו שמנו חכמים – תשובה אשר במבט ראשון נראה ממנה כאילו גם מול אלימות קשה ובלתי נסבלת אין מקום לכוף גט כי אין לנו אלא מה שמנו חכמים. תהיתי אם אכן זו כוונתו, שהרי התורה "דרכיה דרכי נעם" (משלי ג יז). היה קשה בעיניי שיפסוק הרא"ש כך, וחז"ל אמרו כי האישה – "לחיים ניתנה ולא לצער" (כתובות דף סא ע"א), ומה גם שמרן הבית יוסף לא רמז שיש מחלוקת בין הרא"ש לבין תשובת הרשב"א ז"ל (מיוחסות לרמב"ן סימן קב, הזכירה הבית יוסף שם בסימן קנד והביאה באריכות בסימן עד) הסובר שכופין גט בגין אלימות [או לפחות מחייבים בגט אף שגם לעניין חוב לא מנו חכמים את המכה את אשתו, ואם משום שחייב יש ללמוד בקל וחומר כמבואר בדבריו גם כפייה יש ללמוד בקל וחומר ויבואר עוד לקמן]¹, והרמ"א אף הביאה בשולחן ערוך (שם – בסעיף ג ונקט

¹ **לשון הבית יוסף** (אבן העזר סוף סימן עד): "שנשאל על בעל המכה את אשתו בכל יום [...] והשיב: [...] 'איני רואה שבית דין יכולים להשביעו שלא לעשות כן אלא גוערין אותו ומייסרים ומודיעים שאם יכה שלא כדין שהוא חייב להוציא וליתן [כתובה] שאפילו על שאר דברים שאין לה כל כך צער כגון שמדירה שלא תלך לבית אביה או לבית האבל וכו' או שלא תשאל נפה וכברה וכו' כל שכן במכה ופוצע ומצערה בגופה. וקרוב בעיני הדבר שאם ידוע שהוא מתמיד להכותה שאינו נאמן לטעון עליה שהיא מקללתו בפניו דלאו כל הימינו לאחזוקה בפרוצה וכענין שאמרו בפרק המדיר גבי על מנת שלא תלך לבית המשתה. עכ"ל."

והמשין וכתב על זה מרן הבית יוסף וזו לשונו: "על מה שכתב שאין בית דין יכולים להשביעו אני תמה, דכיון דעבירה קא עביד שהרי המכה את אשתו עובר בשני לאוין כשם שעובר המכה את חבירו וכמו שכתב רבינו יונה בשערי תשובה (שער ג אות עז) – למה לא ינדו אותו שלא יעבור על

"שכופין להוציא" וכנראה הבין כך בדברים ולא שרק מחייבים)) בסמוך לתשובת הרא"ש שפסק מרן, בלי לציין שהם חולקים זה על זה בדבר.

גם היה קשה בעיני שרבים וגדולים במשך הדורות הבינו את הרא"ש כפשוטו ופסקו בהתאם, ולא כפו גט גם במקרה של אלימות קשה מחמת חומרת אשת איש, עד שהקדוש ברוך הוא האיר את עיני ועלה בדעתי מכוח כמה דקדוקים בלשון קודשו של הרא"ש שלא זו הייתה כוונתו כלל ועיקר ואין כל הכרח לומר שהוא חולק על הרשב"א, ובעזרת ה' ננסה להציע פירוש מקורי בדברי הרא"ש.

והנה לפני כשנתיים נשלח לדיינים מאמר על תשובה זו של הרא"ש מאת ד"ר ת' אליצור (להלן: המאמר).² מצאתי בו עניין רב שכן מטרתו הייתה להציע ביאור בדברי הרא"ש שלפיו תהיה דעתו שווה לדעת שאר הראשונים הסוברים שאפשר לכפות גט על בעל אלים. ותהיתי אם נמצאה דרך אחרת לפרש את דברי הרא"ש שכן כאמור על מדוכה זו עמדתי מכבר. מהמאמר עולה כי נמצאה תשובת הרא"ש המקורית, וזו הייתה מורכבת מנושא הכפייה לגט ומנושא הממונות הכרוכים והנלווים לגירושין. עורכי התשובות לקראת הדפסתן החליטו לחלק את התשובה לפי נושאים – כל חלק נערך במדור המתאים לו – לכן לא ניכרת למעיין התמונה המלאה בקטע המובא בסימן קנ"ד, והוא הדבר אשר גרם במשך הדורות להבין בטעות כי טעמו של הרא"ש שלא לכפות הוא כי לא מצאנו בחז"ל מקור לכפות גט על אלימות, בעוד הקורא את התשובה במלואה יבין כי טעם אחר היה ביסוד סירובו לכפות גט באותו נידון.

דברי תורה? ומעשים אצלנו בכל יום וגערה ונזיפה לא מהניא בהו ועל פי הנידוי הם נמנעים. וסעד לדבר מצאתי בתשובת רבינו שמחה שכתבתי בסימן קנ"ד (דיבור המתחיל "מצאתי כתוב"). אחר כך מצאתי בדברי בספר מישרים (נתיב כג חלק ה) בשם הרמ"ה: 'אם חבל בה הבעל יש יכולת לבית דין ליסור ולהחרימו ולגדותו ולהלקותו ולרדותו בכל מיני רידוי ולקוץ ידו אם רגיל בכך כי הא דרב פפא קץ ידא כי חייב לכבדה יותר מעצמו או יוציא ויתן כתובה.'"

ומכאן יש לתמוה שבסימן קנ"ד כתב הבית יוסף וזו לשונו: "ומכל מקום נראה לי דאין לסמוך על דברי ספר אגודה ורבינו שמחה ואור זרוע לכפות להוציא על דבריהם כיון שלא נזכרו בדברי שום אחד מהפוסקים המפורסמים." ואילו כאן הביא מדברי רבנו שמחה סיעתא לדבריו נגד הרשב"א (בנידון של השבעת הבעל או נידוי כדי שיסור מדרכו הרעה).

ובכלל לא זכיתי להבין מה שכתב שדברי רבנו שמחה לכפות גט על בעל אלים לא נזכרו "בפוסקים המפורסמים" והרי דברים כעין דבריו [בעניין חיוב הגירושין על כל פנים] נזכרו כאן ברשב"א שהוא מפורסם מאוד והבית יוסף מחשיבו מאוד כמו שכתב (ביורה דעה סימן קה אות ב) שהוא "אורו של עולם" וגם רבנו ירוחם מפורסם ומביא הבית יוסף דבריו כסדר.

אגב: אם איתא דסבירא ליה להרא"ש שאין כופין בעל מכה לתת גט, לא היה תלמידו רבנו ירוחם חולק עליו.

ובכנסת הגדולה הביא מגדולי האחרונים ובראשם הרדב"ז וגם משו"ת הגאונים שאין לכפות בעל מכה על פי מה שכתב הבית יוסף בסימן קנ"ד. וצריך עיון.

² 'עמדת הרא"ש לגבי כפיית גט בעקבות אלימות הבעל; עיון מחודש לאור צורתה המקורית של תשובת הרא"ש', פורסם בדיני ישראל כרך כט (תשע"ג) עמ' 125–153.

תמצית הדברים במאמר הנ"ל היא שמתברר מן התשובה המקורית, שטעמו של הרא"ש, שלא כפה גט בנידונו על הבעל האלים, הוא משום שבאותו מעשה האישה תפסה ספרים של חמיה בתמורה לנדונייתה שאבדה, בטענה שחמיה אשם בדבר משום שהפקיד את הנדוניה בידי הבלתי אחראיות של בנו – בעלה. בתגובה לכך, סירב בעלה לגרשה עד שתחזיר את הספרים. על כן לא מצא הרא"ש לנכון לכפות במקרה זה – שהאישה גרמה לעצמה, שאילו החזירה את הספרים היה מסכים לגרשה – ולא משום שסבר שאין לכפות בעל אלים לגרש.

אנו נעיר כמה הערות על המאמר הנ"ל ונציע פירוש אחר. כך יעלה בידינו חידוש דין מחד גיסא (בעניין הטוענת טענות מדמיונה בעטיה של התנהגות הבעל, או טענות על חששות עתידיות), והשוואת דעתו של הרא"ש לשאר הפוסקים הסוברים שאפשר לכפות על בעל אלים לגרש – מאידך גיסא, באופן שלא יישאר בדבר פקפוק ולא מחלוקת, וזאת לכשנדקדק בלשון קודשו של הרא"ש ז"ל.

אני מודה לכבוד המנהל – עורך דין הרב יעקבי שליט"א שהמציא לי שוב באמצעות ר' רפאל אלטמן הי"ו את המאמר הנ"ל לקראת הרצאה זו. בשעתו, כששלח הרב יעקבי את המאמר לדיינים בדואר אלקטרוני, הוא קרא לדיינים להביע דעתם על תוכנו, אולי על ידי תגלית זו תיווצר אפשרות לפתור בעיות עגיונות שעד כה נותרו ללא מוצא. אקווה שהרצאה זו תתרום לליבון העניין, וזה החלי בעזרת ה'.

תשובת הרא"ש

הנה זו לשון הרא"ש בתשובה (כלל מג סימן ג):

ומה שהיא טוענת שבעלה מטורף וטפשות מתוספת עליו מידי יום יום, ושואלת שיגרשנה טרם יטרף ותהיה עגונה לעולם, וגם שמא תלד בנים ולא יוכל לזונה. ואביה היה עני ומחמת דחקו השיאה לו, וכסבורה היתה שיכולה לקבל ואינה יכולה לקבל כי מטורף הוא לגמרי ויראה פן יהרגנה בכעסו כי כאשר מרגזים אותו – מכה והורג וזורק ובוטט ונושך.

וראובן [הוא אבי הבעל כמו שמבואר משו"ת הרא"ש כלל קו סימן ד] משיב: הכרת בו מקודם לכן וסברת וקבלת. גם אינו מטורף, אך אינו בקי בטיב העולם, ולא יגרשך אלא אם תחזירי הספרים או כסף ערכם ואז יגרשך.

איני רואה מתוך טענותם דברים שיהיה ראוי לכופו עליהם לגרש כי אין להוסיף על מה שמנו חז"ל בפרק המדיר (כתובות דף עז ע"א): "ואלו שכופין אותו להוציא: מוכה שחין ובעל פוליסוס והמקמץ והמצרף נחשת ובורסקי". ועוד שנינו התם: "האיש שנולדו בו מומין – אין כופין אותו להוציא". לכן אין לכופו לגרש, אך תפייסנו שיגרש או תקבלנו ותזון מנכסיו.

הערות על תשובת הרא"ש

לכאורה קשה בסברה, דאם הוא מכה וכו' הרי אין לך מום גדול מזה וכי גרע מריח הפה וכו' וכמו שאמרו בירושלמי (גטין פרק ט הלכה ט: "אם מפני ריח רע כופין לא כל שכן מפני חיי נפש"), וכיצד השיב הרא"ש שאין כופין? ואם תאמר שהרא"ש לא האמין לה או שהאמין – כעין טענת הבעל שבתשובת הרשב"א – שהיא מתחלת וטעמו מפני שלא הוכיחה טענתה (וכמו שכתב לפרש כן ידידי הגאון הרב צבי יהודה בן יעקב שליט"א, אב בית הדין תל אביב, בספר משפטיך ליעקב סוף חלק ב) – זה אינו, דהא לא טען שהיא מתחלת, ועוד דמה יענה הרא"ש לטענת הרשב"א ש"לאו כל כמיניה לאחזוקה בפרוצה", בפרט שהמציאות הידועה לכול הייתה שהבעל אכן בר הכי, ואפילו האב הודה בדבר, כמו שכתב הרא"ש: "וראובן [הוא אבי הבעל כנ"ל] משיב: 'הכרת בו מקודם לכן וסברת וקבלת.' כלומר, שטען שידעה זאת לפני הנישואין.

ועוד יש לדקדק במה שכתב הרא"ש "ומכה והורג ובועט" וכו' – את מי הוא הורג? אם בני אדם, הרי מקומו בבית הסוהר או עם נידונים למוות.

ואין לפרש בדברי הרא"ש במה שכתב "ואיני רואה מתוך טענותם דברים שיהיה ראוי לכפות עליהם" וכו', שכוונתו לומר שהאישה לא הוכיחה את טענתה, ואילו הוכיחה היה מזכה אותה, שזה לא נקרא "מתוך טענותיהם", דהטענה יכולה להיות טובה רק שאין עליה הוכחה, ומדקאמר הרא"ש "איני רואה מתוך טענותיהם", אלמא שעצם הטענה אינה חזקה – אפילו הוכחה, וצריך להבין מדוע.

ועוד קשה: מדוע לא כתב הרא"ש שלכל הפחות יש עליו חיוב להוציא?

וכבר ראיתי רבים שהתחבטו בהבנת דברי הרא"ש ז"ל הללו שנראים כתמוהים לכאורה, מה גם שהרמ"א פסק את דברי הרשב"א הנ"ל להלכה (אבן העזר סימן קנד סעיף ג וכן"ל נקט "שכופין להוציא" ונראה הבין כך בדברים ולא שרק מחייבים) לצד דברי הרא"ש שפסק אותם השולחן ערוך להלכה (שם סעיף ה), ולא העיר שהם חולקים זה על זה.

תוכן המאמר בעקבות גילוי התשובה ב'כתביד ירושלים'

כאמור, לפני כשנתיים נשלח לדייני בתי הדין מאמר של ד"ר ת' אליצור שבו הובאו שיטות הפוסקים והתייחסותם לדברי הרא"ש הנ"ל. תורף הדברים שבהיגלות נגלות דברי שו"ת הרא"ש כפי שהם ב'כתביד ירושלים', שבו נסדרו תשובות הרא"ש כסדר כתיבתן טרם חילקו אותן העורכים לפי נושאים, מתברר שאין הכרח ליחס להרא"ש חומרה שלא לכפות בעל אלים לגרש, לפי שטעמו של הרא"ש שלא כפה – משום שהייתה על האישה טענה להחזיר ספרים שנטלה שלא כדין מחמיה, ונמצא שהיא

³ ראה במאמר (עמ' 126 והערה 2) על מהותו, מוצאו ויתרונו של כתב יד זה.

גרמה לעצמה, וייתכן שאילו לא הייתה עליה טענה כנ"ל, היה כופהו לגרש מחמת אלימותו.

בטרם הוצעה פרשנות זו לדברי הרא"ש במאמר הנ"ל, הובאו בו כאמור דעות הפוסקים שנחלקו בהבנת דברי הרא"ש, ואסכם בקצרה עם הנראה לעניות דעתי להעיר בזה:

שיטה אחת הכוללת כמה פוסקים – בהם הגאון רבי מאיר בן שם טוב מלמד בשו"ת **משפט צדק** (חלק א סימן נט בדיבור המתחיל "ונראה דינא"), הגאון רבי כלפון משה הכהן בשו"ת **שואל ונשאל** (חלק ב אבן העזר סימן נה וחלק ד אבן העזר סימן יד), הגאון רבי מנשה קליין בשו"ת **משנה הלכות** (חלק יד סימן קמו), והגאון רבי דוד פיפאנו בשו"ת **נושא האפוד** (סימן לב אות טו) ובספר אבני האפוד (סימן קנד סעיף ה) – שהצד השווה שבהם **שגם במקרי אלימות של ממש נמנעו מלכוף גט**⁴ מחמת שפירשו את דברי הרא"ש שאין לכפות אלא באותם שמנו חכמים ככתבם וכלשונם (להבנתם), והרי אלימות לא נמנתה שם, וממילא אסור לכפות.

⁴ בשו"ת **משפט צדק** דן במי שרדף אחר אשתו כמה פעמים להכותה בסכין, ואף על פי כן לא כפה מחמת תשובת הרא"ש, ונימק זאת בכך שמדובר באיום בלבד, וישראל לא נחשדו על שפיכות דמים וכו'. עד כאן דבריו. ויש לתמוה, הכיצד לא כפה משום עצם ההפחדה הנוראה של פחד מוות, ויש ליישב שהמציאות הייתה ידועה לכל שרק דרך איום נהג כן ולא היה מסוגל לכך, והשתכנע שגם האישה ידעה שזו האמת, ועצם הבריחה היא אקט ספונטני גם מחשש פגיעה קטנה. וזה בכלל מה שכתב שם "דעביד דגזים ולא עביד" ומכל מקום הזהירוהו שאם ישנה באיוולתו לבא עליה בנידתה או לרדוף אחריה בסכין – ינדהו וילקוהו וכו'. וכל דור – הכירו בו מנהיגיו מה הם גבולות מציאות האלימות בו, ובהתאם לכך דנו. ויש סייעתא דשמיא שלא יטעו הדיינים בהערכת המסוכנות כשם שיש סייעתא דשמיא שלא יתירו אשת איש שבעלה חי.

בשו"ת **שואל ונשאל** (להגאון רבי כלפון משה הכהן) דן באלימות קשה **בפועל** מצד הבעל וגם אימים על חיי אשתו, ואף על פי כן לא כפה מאותו נימוק שכתב הרא"ש.

גם בשו"ת **משנה הלכות** דן באלימות קשה **בפועל** ולמד מתשובת הרא"ש קל וחומר שאם אין כופין, קל וחומר שאין להפיקע קידושין – שעל זאת נשאל.

בשו"ת **נושא האפוד** הביא מה שכתב בספר **אור נעלם**, שדן באישה שדרשה לכפות על בעלה לגרשה בטענה שיראה פן יהרגנה כפי שניסה לעשות לעצמו – ששחט את עצמו מרוב דאגתו פן לא תהיה לו גבורת אנשים בליל החופה אלא שהצליחו להצילו, וכתב שאינה טענה כמו שכתב בשו"ת הרא"ש.

והוא עצמו דן באישה שבעלה הודה שאיים עליה באקדח אלא שטען שהיה זה דרך שחוק, והשיב שנידונו – שבו הוכח בראיות ברורות שהאיום היה רציני ועלול לצאת לפועל – אינו דומה לנידון הרא"ש.

ועל כל פנים גם מדברי אור נעלם ונושא האפוד משמע שרק בחשש מוות מוחשי יש לכפות ולא באלימות שאין בה פיקוח נפש, וזאת מחמת הבנתם בדברי הרא"ש שאין לכפות אלא באותם שמנו חכמים, ופיקוח נפש מוחשי שאני, שאין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש, ואם הותר לחלל שבת – הותר גם לכפות גט. כך נראה לעניות דעתי הבנת כוונתם בלי שראיתי דבריהם במקור לעת עתה. ועוד חזון למועד לעיין בגוף דבריהם בלי נדר.

שיטה שנייה שלפיה רק מחמת סיבות צדדיות לא כפה הרא"ש בנידונו, אך לגופו של ענין יודה הרא"ש שיש לכפות לגט על אלימות בפועל. על בעלי שיטה זו נמנה הגר"א (בביאורו לשולחן ערוך אבן העזר סימן קנ"ד ס"ק יז) שכתב שדווקא בנידונו של הרא"ש אין לכוף מפני שידעה האשה טרם הנישואין על אופיו של הבעל וסברה וקיבלה.⁵

מלבד מחלוקת עקרונית זו מצינו עוד שדנו בדברי הרא"ש הללו:

בשו"ת **אגרות משה** (אבן העזר חלק א סימן פ) דן בבעל החולה במחלת נפש הגורמת לטירוף שהועלמה מהאשה טרם הנישואין, ופסק שבזה – לולי ששוטה אינו יכול לגרש – היה מן הדין לכופו להוציא נוכח למעשה ב'עמים חלים ועמים שוטה' שיכול לגרש בהיותו 'חלים' מטעם שעל שוטה אמרו "אין אדם דר עם נחש בכפיפה אחת" (יבמות ק"ב ע"ב), ודמי לאיש שאינו זן את אשתו שכופין לגרש מטעם זה אליבא דרב (כתובות ע"א). וחילק בין נידונו לנידון הרא"ש (שבתשובה שבכלל מג) ששם דן ב"משטטה" ולא בשוטה ממש, שכיוון שהיה בר דעת – אף שהיה כעסן – יכולה

⁵ ויש להעיר שאם אכן אמר זאת הגר"א – דבריו צריכים עיון, שהרי יכולה בכיוצא בזה לטעון "סבורה הייתי שאוכל לקבל" כי מום האלימות בפועל עד חשש מוות הוא ללא ספק מום גדול שיכולה לטעון בו טענה זו, מה גם שטענתה בפיה "שבעלה מטורף וטיפשות מתווספת עליו מידי יום יום" דהיינו שחלה הרעה ממה שהכירה אותו לפני הנישואין, ובוודאי על זה תוכל לטעון "סבורה הייתי שלא יורע מצבור". ולפלא שהגר"א יכתוב כן כמי שזורק אבן אחר הנופל, מה גם שאין זו משמעות דברי הרא"ש כפי שיתבאר לקמן בסייעתא דשמיא.

ועיין בספר **פאר הדור** – חיי החזון איש (חלק א עמוד קסט) שכתב וזו לשונו: "לימים, לאחר שעבר את גיל הארבעים, בימי מגוריו בוויילנא, סח פעם מרן בעל החזון איש זצ"ל לתלמידו הרב שלמה כהן: 'כל שנתי נמנעתי מלחלוק על דרכי הגר"א בשום פנים והייתי מקבל את דבריו אף כשהיו תמוהים בעיני, אך היום נתלבטתי מאוד בסוגיה חמורה אחת במסכת חגיגה, ונאלצתי לפרש אחרת מדעתו'. מני אז יצא מגדרו והיה לעתים מפרש דברים שונים בניגוד לדעת הגר"א. וכך היה אומר: "קבלה בדינו מרבתינו כי אין לנו לעזוב את השימוש השכלי ועלינו לייסד את המשקל הגדול על ההיקש השכלי שהוא המלאך בין היוצר והיוצר". עד כאן דבריו נועין – כעין לשון זו – בחזון איש ודעים – כלאיים סימן א אות א ויורה דעה סימן קנ אות ח].

ואמנם המאמר מציין (בהערת שוליים 34) כי גם בספר **חזה התנופה** שהוא קיצור פסקי הרא"ש כתב קיצור תשובה זו תחת הכותרת "דין אישה שנשאת לאיש מטורף שהכירתו קודם", אך נראה לעניות דעתי שאין לדייק מכך דבר להלכה, שהרי בגוף תשובת הרא"ש לא הזכיר כלל את הנימוק שידעה בו מקודם – אף שבשאלה הוזכרה טענה זו מפי אבי הבעל – ולא הזכיר במפורש אלא שני נימוקים: א. שאין להוסיף על אלו שמנו חכמים; ב. שהאיש **שנולדו** בו מומים אין כופין. ועצם הדיבור על 'נולדו' בו מומין, מלמד שלא הכירה בהם מקודם נואם כוונתו לומר "אף אם 'נולדו' וכל שכן אם כבר היו" היה לו לפרש. ואף שגם בדברי האשה מוזכר "וכסבורה היתה שיכולה לקבל" היינו שידעה שהוא כעסן או שאינו שפוי לגמרי, אך לא הכירה בעצמת הדברים או באפשרות החמתם – "טפשות מתוספת", ולעניין זה הוא כ'נולדו' בו מומין].

הייתה להיזהר ממנו ולו בטורח גדול. לכן לא היה מקום לכפות, שלא על זה אמרו אין אדם דר עם נחש בכפיפה אחת⁶ מה שאין כן בשוטה – שאין מעשיו צפויים וכו'.

בשו"ת **יביע אומר** (חלק ה' אבן העזר סימן יד) דן לפטור את הבעל ממזונות אישה שסבלה, לטענתה, מאלימות של בעלה ובשל כך חדלה לגור עמו, שאף שהיא צודקת שנפרדה ממנו, מכל מקום אם יחייבוהו לזון ומחמת כן יעדיף לגרש, ייחשב הדבר ככפייה לגט האסורה במקרה זה כדברי הרא"ש בתשובה הנ"ל.⁷

בשו"ת **ציץ אליעזר** (חלק ו' סימן מב פרק א') דן בחולה סכיזופרניה, והעלה שיש לכופ אותה לגט כיוון שדומה ל'נכפה' שהוא מסוכן בפועל, וכתב שדברי הרא"ש שאין לכפות במשתטה, היינו במי שאיננו מסוכן כלל, אלא שהאישה **מדמינת** שהוא

⁶ ובמחילה מכבוד תורתו, אין זה במשמעות דברי הרא"ש ז"ל. חדא: שהוא גזר אומר שאין כופין אלא באותם שאמרו חכמים, ומה לי 'שוטה' ומה לי 'משתטה', הרי שניהם לא הוזכרו בש"ס לכפייה. ועוד: דמשתטה כעסו גם הוא 'טורף נפשו באפו' (איוכ יח ד), ופוק חזי כמה אנשים פיקחים לכל דבריהם, וביניהם בעלי מקצועות מכובדים, שבשעת כעס רצחו נשותיהם וחבריהם, והעיתונים מלאים מזה דבר יום ביומו, ואנשים נרצחים על מריבה על מקום חניה כשהרוצח – השפוי בדעתו לגמרי אך כעסן בטבעו – ברגע של טירוף בהתקפת זעם שולף אקדח ורוצח רחמנא ליצלן. ומה לנו להאריך בדברים המבוארים בספרי המוסר באורך, ראה לדוגמה בספר אורחות צדיקים (שער הכעס) שכתב: **"ועוד אמר החכם: 'מי שכעס וריגזו אמיץ אינו רחוק מן המשוגעים'."** ואם כן, אחד זה ואחד זה שפיר יש לומר בהם "אין אדם דר עם נחש בכפיפה אחת", ועל כורחך לא בזה דיבר הרא"ש, ולקמן נבאר בעזרת ה' את דברי הרא"ש באופן נכון בסייעתא דשמיא. ולא סוף דבר שיש לכופ גט על כל בעל כעסן, אלא על הדיינים לשפוט אם מדובר כעסן קיצוני המהווה איום וסכנה והמטיל קלקול יסודי בנישואין כעסו, או כעס מתון מצוי כדרך רבים מבני האדם, שאינו מהווה איום, וזה – אין מקום לכופו לגט.

⁷ הנה, אם כי מדברי תשובת **יביע אומר** זו נראה כי הפוסקים שציין להם הבינו את דברי הרא"ש כפשטם, שהבעל היה אלים וכו' ושהאישה צדקה בטענתה ואף על פי כן לא כפה אותו הרא"ש, מכל מקום אין להסיק מתשובה זו לעניין עצם הכפייה שלא במסגרת תביעת המזונות, לפי שבנידון היביע אומר לא רק חשש הכפייה עמד בבסיס הפטור ממזונות אלא נימוקים נוספים, כגון שבדיני מזונות אין לאישה מזונות אלא אם כן היא עמו וגם אם פרידתה ממנו הייתה בעטיו של הבעל כגון שהסתמא בשתי עיניו וכו' כמו שכתב שם; ועוד שהבעל הכחיש דבריה על האלימות מכול וכול – בניגוד לתשובת הרא"ש שבה היה ידוע לכול מצבו של הבעל; ובעיקר יש לציין את דברי הגאון רבי צבי פסח פראנק (הר צבי אבן העזר סימן קנד), שציין להם ביביע אומר, שלמד מדברי תשובת הרא"ש הנ"ל הלכה מחודשת בדיני מזונות אישה והיא: גם אם האישה עזבה מחמת פשיעת הבעל, מכל מקום אין לה מזונות בניגוד לדברי הריטב"א, אלא ששב ויישב דברי הרא"ש עם דברי הריטב"א, שבנידון הרא"ש לא היה הדבר בפשיעת הבעל כי היה חולה, ולכן החליט שלא תיזון מנכסיו אלא אם תקבלנו.

וכנראה הצטרפו שיקולים אלו לתוצאה שבפסק. ומכל מקום אכן נראה שהבינו את הרא"ש כפי שהיה מקובל לפרשו. ונראה שעיקר חששם מכפייה נבע מהאמור בבית יוסף (סימן קנד) שאין לסמוך על תשובת רבנו שמחה והאגודה וכו'.

עלול לסכן אותה.⁸ וכתב שהסכים עמו הגאון רבי צבי פסח פראנק זללה"ה רבה של ירושלים.

בהמשך המאמר הובאו כמה פסקי דין שמהם עולה כי בדרך כלל חששו בתי הדין לכפות גם במקרי אלימות בפועל מחמת תשובת הרא"ש הנ"ל. בין היתר הובא פסק דין (מפד"ר א עמ' 65) שבו דנו הרבנים הגאון הרב יעקב עדס, הגאון הרב יוסף שלום אלישיב והגאון הרב בצלאל זולטי – זללה"ה – בבעל שסבל מהתקפי שיגעון שבמהלכם היה מכה בפועל את אשתו וילדיו, ודחו תביעת האישה לגט בהסתמך על דברי הרא"ש, ואף שכעבור שנה נדרש בית הדין מחדש לתיק וחילק בין שוטה ממש כנידונם לבין בעל מזג רע כנידון הרא"ש [כעין חילוקו של האגרות משה], בכל זאת חששו מלכוף מחמת מחלוקת הפוסקים בזה.⁹ וכיוצא בזה פסקו בתי בדין בעוד מקרים (פד"ר ג עמ' 220, פד"ר ח עמ' 216 ופד"ר יב עמ' 16).

⁸ והביא שם תשובת **נודע ביהודה** (תניינא אבן העזר סימן קד) שדן בכיוצא בזה שהבעל דמיין שאשתו נכפית, והנודע ביהודה הוכיחו על חלומותיו ועל דבריו. והביא גם דברי חתם סופר (אבן העזר ב סימן ב) שהעמיד את תשובת הרא"ש בחולי מסוג 'אנדגריפי' נלפי המשתמע מדבריו היינו 'גנדרופס' המוזכר בחגיגה דף ג ע"ב שרש"י שם פירשו בפירוש ראשון "חולי האוחז מחמת דאגה" והמתואר בפוסקים כ'מרה שחורה', עיין שם.

על כל פנים, הציץ אליעזר פירש את דברי הרא"ש במכה את האישה בפועל, שהרי כתב וזו לשונו:

"והדברים מוכחים גם מדברי הרא"ש עצמו בכאן: הן ממה שכותב שראובן השיב שאינו מטורף אך אינו בקי בטיב העולם, והן ממה שכתב שהאשה בעצמה עם טענתה שהוא מטורף הוסיפה לטעון גם בלשון 'כי טפשות מתוספת עליו מדי יום יום', לכן שואלת שיגרשנה טרם יטרף ודברים אלה מוכיחים שלאמיתו של דבר היה הבעל הזה רק רגזן וכעסן ולכן היה 'מכה אותה ובוועט בה', וגם היה טיפש שלא ידע בטיב העולם ומתוך כך שיערה האשה בדעתה – מבלי שישאלו על כך את פי הרופאים המומחים – כי מטורף גמור הוא ויראה לכן פן יהרגנה בכעסו." עד כאן לשונו.

ובאמת קשה: אם בפועל היה "מכה אותה ממש ובוועט בה" באופן שהייתה יראה ממנו עד מוות, מדוע לא אמר הרא"ש גם בזה כמו בנכפה – שאף שלא אמרו חכמים שכופין בנכפה, מכל מקום קל וחומר הוא, והלוא גם נכפה, טעמא דכופין בו הוא מפני שהוא כמשתגע – והלוא עצם מה שאדם מכה את חברו ובוועט בו ללא סיבה הוא סוג של שיגעון ודומה לנכפה. אם כן מדוע לא פסק הרא"ש לכפות גם בזה? ועל כיוצא בזה כתב התשב"ץ (חלק ב סימן ח) "אילו דיכרו הוות" כו', ואמרו בגמרא (כתובות סא ע"א) שהאשה "לחיים ניתנה ולא לצער", ויש מזה קצת משמעות שבכחאי גוונא שמצירה כל כך – יש לכפותו, ואם לא ידעה בו – שהעלימו ממנה את אופיו הרע והמסוכן – יש לדון גם מחמת מקח טעות, אם מתנהג כך באופן קיצוני. ולקמן נבאר בעזרת ה' דברי הרא"ש קרוב למה שפירש בו הציץ אליעזר, שהאשה רק דמינה, אולם באופן שונה (דהיינו שבאמת כלל לא היכה אותה), כך שגם קושיה זו תתורץ אל נכון בסייעתא דשמיא.

⁹ ובמחילת כבוד תורתם, לולא דמסתפינא הווה אמינא שלא היה להם להקיש בפשיטות מתשובת הרא"ש לנידונם, שהמדקדק בדברי הרא"ש יראה שרק בנידון פסק כן לאחר שקבע כי "איני רואה מתוך טענותם דברים שיהיה ראוי לכופו עליהם לגרש", הרי שנדרש מהרא"ש להעמיק בטענותיהם ולחקור ולדרוש בנידון המיוחד שבא לפניו אם הוא אכן דומה לאלו שמנו חכמים, ובמציאות התברר לו שאין לכפות מהטעם שיתבאר – שהוא נכון דווקא למקרה שדן בו הרא"ש

ביאור תשובת הרא"ש המוצע במאמר

במאמר הנ"ל מוצע ביאור חדש לתשובה זו של הרא"ש על פי עריכתה המקורית (לפני שנערכה וחולקה לפי הנושאים המרכיבים אותה) שבה משתלבים נושאי הממון (השבת הספרים מהאישה לחמיה) ודרישתה להתגרש מפחד שיגעון בעלה, באופן זה (עמ' 144–146): אין להסיק מתשובת הרא"ש דבר בענין כפייה או איסור כפייה על בעל אלים, מאחר שיייתכן שבנידונו הסתמך הרא"ש על כך שבנסיבות העניין מפתח החופש היה בידי האישה – לו הסכימה להשיב את הספרים היה הבעל מגרשה. לפי זה הנמקת הרא"ש "אין כופין אלא באותם שאמרו חכמים", כוונתה ש"אין להוסיף לרשימת העילות כפיית גט שניתן לקבלו באמצעות יישוב תביעה כלכלית קודמת בין הצדדים" (הערת שוליים 58). זו תמצית הביאור בקיצור נמרץ.

הערות על הביאור המוצע במאמר

והנה מלבד שעל פירוש זה קשה ביותר נוסח תשובת הרא"ש כפי שהביאו הטור ושאר פוסקים, שממנו נראה בעליל שכלל לא הובאה בחשבון הסברה ש'מפתח החופש' ביד האישה, שהרי זו לשון הטור:

שאלה לאדוני אבי הרא"ש ז"ל באיש המשתטה מדי יום ויום ואומרת אשתו: "אבי עני הוא ומחמת דוחקו השיאני לו, וסבורה הייתי לקבל ואי אפשר לקבל כי הוא מטורף ויראה אני פן יהרגני כבעסו" – אין כופין אותו לגרש שאין כופין אלא באותם שאמרו חכמים שכופין אלא תפייסנו לגרש או תקבלנו ותזון מנכסיו.

– ולכן לא כפה. ואילו בנידונים שבפסקי הדין הנ"ל, לא הייתה זו כלל אותה מציאות, ועל המציאות שבה דנו – אין כלל מחלוקת שיש לכפות, שעל זה פשוט שיש לומר "לחיים ניתנה ולא לצער", וקל וחומר מאינו זנה שהרי "טוב פת חרבה ושלוה בה" (משלי יז א) ו"אין אדם דר עם נחש" וכו'.

ולצערנו פרשנות זו, שברור לעניות דעתי שלא עלתה על דעת הרא"ש, גרמה וגורמת ללעז על התורה הקדושה אשר "דרכיה דרכי נעם" כאילו לדיינים יש לב אבן – חס ושלום – שאינו רגיש וער למצוקת האישה, וכאילו הותרה הרצועה חלילה להכות את האישה ללא שימוצה הדין עם הבעל המכה, וזאת – בניגוד גמור לאמת ולהפך ממנה, כפי שמובא במקורות הרבים שהביאו הבית יוסף והדרכי משה (בסימן עד ובסימן קנד – עיין שם) שהחמירו מאוד עם המכה את אשתו ודנוהו לנידוי וכו' ואף לא האמינוהו לטעון שאשתו היא הגורמת עד שיביא ראייה לדבריו. ואמנם מסקנת האחרונים (כנסת הגדולה ועוד) שיש להימנע מלכפות כמו שכתב הבית יוסף הנ"ל, אך מכל מקום מלבד שלא היה להם להסתמך על תשובת הרא"ש עצמה אלא לכל היותר על דברי הבית יוסף שכתב שאין לסמוך על האגודה ורבנו שמחה וכו', עוד זאת שהיה להם לחייבו בסנקציות של זמננו (בית סוהר) שאינן הסנקציות לכפייה שאמרו חז"ל, ושאין ככפייה בשוטין שעליה אמרו "אילמלי נגדרה לחנניה, מישאל ועזריה" וכו' (כתובות לג ע"ב), ולכל הפחות מאסר היה מקום להשית עליו מבלי לחוש, כמו שכתב בשו"ת יביע אומר (חלק ג אבן העזר סימן כ) והובא בפד"ר (כרך טו עמ' 162) שבית הסוהר אינו ככפייה בשוטין. וצריך עיון.

הרי שלא הזכיר הטור את הספרים.

לא זו אף זו באמת בתשובות המחולקות לנושאים שבידינו אכן נזכר עניין הספרים, שהרי בסוף נוסח שאלת השואל נאמר: "ולא יגרשך אלא אם תחזירי הספרים או כסף ערכם, ואז יגרשך." הרי שכל הפוסקים במשך הדורות ידעו שהייתה תביעה נגדית על ספרים כלפי האישה באותו המעשה, ואף על פי כן היה ברור להם – ובצדק – כי לא זה הנימוק שמנע מהרא"ש לכפות, אלא נימוק עמו כפי שכתב בפירוש שבמומי הבעל [...] אין להוסיף על מה שאמרו חכמים [...] מוכה שחין [...] ועוד שנינו התם 'האיש שנוולדו בו מומים אין כופין' [...] לכן אין לכופו [...]"
הא ותו לא.

זאת ועוד: מהשוואת התשובה ה'ערוכה' למקורית עולה שבעריכה לא השתנה דבר בעצם נוסח הרא"ש במתן תשובתו לשאלה. כל ש'הרווחנו' מידיעת הנוסח המקורי שבטרם חולקה התשובה לנושאים הוא "להבין על אלו ספרים מדובר" כלשון המאמר הנ"ל. אם כן היא הנותנת: אם בכל זאת לא הזכיר הרא"ש בתשובתו ולו ברמז שטעמו הוא משום ש"המפתח בידה" וכו', הרי שאין להוציא דבריו מפשטם ולהעמיס בהם משמעות זו. הרגיל בלימוד דברי הראשונים ז"ל בעיון נכון יודע שפירוש זה פשוט לא עלה על דעת הרא"ש. ואין להאריך בזה כי פשוט הוא.

לא זו אף זו: יש להוכיח הפך הפירוש המוצע במאמר מתוך דברי הרא"ש עצמם, שהרי זו לשון הרא"ש (כלל קו סימן ד) בעניין הממונות שבנידון זה:

כי מה שכתבתם לעיל "והיה לך למסור נדונייתי לידי" וכו' – מסופק אני אם פירשה שכך היו התנאים בעת הפסיקתא שהיה לו למסור הנדוניה לידה או ליד נאמן או שמא היא טוענת מסברא כך – שמחמת שבעלה היה שוטה שהיה לו למסור הנדוניה בידה – ולא שהתנו כך בהפסיקתא.

הילכך לכם הדיינים גלוי איך טוענת, ואם אין גלוי לכם – תחקרו עדיין איך היא טוענת. ואם היא אומרת שכך היו התנאים למסור לידה או ליד נאמן כאשר תשבע ותחזיר לו ספריו. אבל אם לא היו התנאים כך אלא מסברא אומרת כך מחמת שבעלה שוטה אין בדבריה כלום [...]

הרי שבתשובתו **מסתפק** הרא"ש איך היה המעשה: האם האישה התנתה מראש שהנדוניה לא תימסר לבעלה, ואם כך הצדק עמה, שנאמנת במיגו שלא לקחה הספרים אלא נמסרו לידה או ליד הנאמן כפי שהתנו ביניהם – תמורת הנדוניה, או שמא לא התנתה דבר אלא שטוענת כן מסברא, שמכיוון שבעלה שוטה לא היה לחמיה למסור בידו את הנדוניה, שבזה – אין בדבריה כלום כי כל שלא התנו אינו חייב למסור הממון לידה, אלא הזכות בידי חמיה לבחור בידי מי ישלח את הנדוניה.

ספקות אלו שוטח הרא"ש בתשובתו בפני שואליו, ומורה להם לבדוק כיצד היה המעשה ועל פי זה יפסקו **הם** את הדין בעניין הספרים והנדוניה – אם לטובת האישה ואם לטובת הבעל.

את התשובה בעניין כפיית גט הוא משיב במנותק מכך לגמרי, שהרי כאמור את ההכרעה בענין הספרים הוא מסר בידי שואליו, לאמור: אם האישה צודקת, עליהם לזפות אותה ולהשאיר בידיה את הספרים. אילו היתה דעתו לתלות את כפיית הגט בויתור האישה על הנדוניה והספרים (שאם עדיין לא יסכים הבעל לגרשה, למרות דברי אביו – יכפוהו) – היה לו לומר זאת. זאת מלבד שלא היה שמץ צדק בדבר – לו התברר שהאישה התנתה וכו', ואם אכן היה הדין נותן לכפות את בעלה לגט, היה ראוי לכופו וגם להחזיר את נדונייתה (תמורת הספרים) ולא לנשלה מנדונייתה בעבור הגט.

ואם כדברי המאמר, היה להם לכל הפוסקים ללמוד מהרא"ש כאן לפסוק שאין כופין על הגט אם יש לבעל דרישות בענייני רכוש גם אם אין טענותיו צודקות ואף גובלות בגזל. זאת לא שמעה אוזן מעולם, ועד כאן לא דיבר מהרשד"ם (אכן העזר סימן מא) אלא בטענות שיש בהן צדק מסוים (וגם הוא לא נסמך בזה על הרא"ש).¹⁰

ועוד: אם אכן הייתה זו כוונת הרא"ש, אם כן לא 'הרווחנו' דבר מגילוי תשובת הרא"ש המקורית, שמצד אחד באים להוכיח שהרא"ש מסכים לכפות בעל אלים, ומצד שני למדים שדעת הרא"ש היא שאין כופים בעל שמן הדין לכפותו גם מדינא דגמרא, כל עוד הוא מעלה טענות ממוניות גם אם בטענותיו יש דרישה לקבל ממון בגזל גמור. ולא סוף דבר שלא 'הרווחנו' דבר, אלא שעוד 'הפסדנו' כי לפירוש זה יוצא שהרא"ש החמיר עוד יותר: עד כה הייתה לנו 'בעיה' רק עם כפיית בעל אלים, וכעת יש לנו 'בעיה' עם כל בעל שהדין ברור שיש לכפות עליו גט על פי המשנה – כגון מוכה שחין – שאם ידרוש ממון תמורת הגט, גם שלא בצדק, נאמר "המפתח בידה, תשלם ותקבל גט", שהרי כך דעת הרא"ש לפי הביאור המוצע במאמר (והרכבת הדברים זה על זה – לומר: אפשר להוסיף על שאמרו חכמים, אך לא כשהבעל נכון לגרש תמורת תשלום, ובאלו שאמרו חכמים אפשר לכוף בכל מקרה – ודאי אינה עולה מהדברים, ואם לה התכוון הרא"ש – היה לו לפרשה)...

זאת ועוד: אם כפירוש זה, היה לו להרא"ש להורות לשואליו שמכיוון שהאישה דורשת גט והדין נותן שבמקרה כזה ש"מפתח החופש בידה" אין לכוף או – לכל הפחות – אין להוסיף על אלו שאמרו חכמים, לכן אחת דתה שעליהם להביאה לידי ויתור בנכסים תמורת הגט, שהרי אין נפקא מינה איך היה המעשה – אם התנתה ביחס לנדוניה או לאו – אחר שבכל מקרה היא צריכה לוותר לו על הנדוניה כדי להתגרש. ומזה שלא כתב כן מוכח בעליל וללא צל של ספק שכל חלק מהתשובה הזו עומד בזכות עצמו ללא תלות כלשהי בין חלקי התשובה. (ובמה שכתב "אך תפייסנו

¹⁰ ושלם כהערה 56 במאמר הקושרת בין תשובת הרא"ש לדברי מהרשד"ם. אמנם גם מהמאמר עולה שמכל מקום אין לבסס על התשובה אפשרות לדרישה כלכלית שהאישה אינה מחויבת בה מן הדין – כתנאי למתן הגט, משום שגם לשיטת המאמר – לאחר הגט יידונו תביעות האישה בנושא הנדוניה, אלא שאם פרשנות המאמר בתשובה נכונה, הרי שאכן יש בה דרישה לויתור של האישה על מוחזקותה בספרים והחלשת מעמדה בתביעת הנדוניה – בתמורה להשבתם, כתנאי לגט ובלי שיתברר מראש שדרישה זו מוצדקת.

שיגרש" אין כוונתו לפיוס בהחזרת הספרים דווקא, וכל שכתב הוא שעליה לפייסו כדרך כל אישה שאין לה עילה לכפות על בעלה גט, שנוהגת לפייסו כדי לקבל את גטה, בלי קשר לזכותה בממון).

ואחרון חביב: לשיטת המאמר, העיקר חסר מן הספר בתשובת הרא"ש, שבמקום לכתוב "תפייסנו שיגרש", היה לו לכתוב "תחזיר לו את הספרים שיגרש".

משכך, מתייתרת ההתלבטות הנזכרת במאמר (בהערת שוליים 59) – אם היו תשובות הרא"ש המקוריות במלואן לעיני הטור – ככל שזו נוגעת לתשובה זו של הרא"ש כי כאמור מכיוון שאין כל תלות בין חלקי התשובה, לכן ציטט הטור ממנה רק את החלק השייך לדיני גטין גם אם הייתה בפניו התשובה על נוסחה המלא, וכפי שמתברר ביותר שהרי בעל הטורים לא היה אחר מבנו של הרא"ש [גם המאמר מתייחס לאפשרות שהטור עצמו עסק באיסוף תשובות אביו ולמרות זאת עלתה ההתלבטות – ראה שם]. גם מסתבר מאוד שעורכי תשובות הרא"ש שחילקו את תשובותיו לפי נושאים ומדורים, לא עשו זאת בטרם התברר להם ללא צל של ספק כי לא תיגרם כל שגיאה או טעות או השלכה הלכתית כלשהי בשל החלוקה המחודשת, וחזקה עליהם שכך נהגו כי בוודאי לא היו הם קטלי קני באגמא מלהבין עומק דברי הרא"ש לאשורם, ותוצאת חלוקת התשובות לפי נושאים – על תוכנן.

ביאורנו לתשובת הרא"ש

והנראה לעניות דעתי בביאור דברי וכוונת הרא"ש ז"ל שהרא"ש, כדרכם של הראשונים ז"ל, דיבר בקציר האומר, אבל 'מבין ריסי דבריו' נוכל להבין על איזו מציאות הוא דן. ונראה שהוא דן על מציאות ידועה שאינה צריכה לשום הוכחה, והיינו שהבעל היה ידוע ומוכר שמצבו השכלי הוא בין טיפש (כטענת האישה ש"טיפשות מתוספת עליו") ש"אינו בקי בטיב העולם" (כהודאתו של ראובן אבי הבעל) גרידא לבין חשש של טירוף (כטענתה "מטורף הוא לגמרי" ושלא כהכחשת אבי הבעל "אינו מטורף").

וביאור תיאורם של המעשים שהיה עושה כאשר מרגיזים אותו: "היה מכה" – לא כתוב שמכה אותה, אלא סתם "מכה" והיינו שמכה בחפצים וכדומה, "והורג" – מיני שרצים, "וזורק" – חפצים (ודבר הלמד מעניינו הוא, שאינו זורק את האישה אלא חפצים, ואם כן הוא הדין ש"מכה" היינו בחפצים וכו'), "ובועט ונושך" נמי – על אחרים או חפצים קאי ולא על אשתו.

אילו קאי על אשתו היה הרא"ש כותב להדיא שמכה "את אשתו" או "אותה" ולא סתם "מכה" וגם לא היה נמנע מלהביא את דברי הראשונים שדנו בזה ואת דברי הגמרא בחומרת המכה חברו וכו', ודברי הירושלמי (גיטין פרק ט הלכה ט) שעל חיי נפש כופין כו' שבושה לתבוע, שמא תמות ברעב שהביאם הרא"ש עצמו (כתובות פרק ז סימן יט), ואם הייתה דעתו שיש חילוק בין נידונו להתם – היה מציין זאת ומבאר במה נידונו שונה.

אלא ודאי שהנכון הוא כפי שכתבנו – שהיכה והרג בעלי חיים בכעסו ובטיפשותו – וזו דרכם של טיפשים ושוטים שיש בהם דרגות שונות בטיפשותם ובפתיותם (פתי היינו שאינו 'שוטה' – משוגע אלא בעל רמת משכל – I.Q. – נמוכה ביותר), ויש בהם רבים שאינם מסוכנים לציבור אבל עושים כמעשים האלו שתיאר הרא"ש. ובדורות הקודמים, לפני שנבנו מסגרות טיפוליות ומוסדות אשפוז לסובלים מבעיות כאלה, אפשר היה לפגוש בהם במסגרת הקהילה, בשכונה או בבית הכנסת, כפי שראינו כאלה בצעירותנו בחו"ל שלא היו קיימות מסגרות כנ"ל, ואכן היו מסוגלים לכעוס מאוד ולהשליך חפצים מתוך פתיות אך עם זאת לא להוות סיכון לחברה, ומי שהתרגל אליהם ידע זאת. ואישה זו הייתה נבהלת ממעשיו ואולי גם מהעוויות פרצופו המשוונות, האופייניות לבעלי ליקויים שכליים, שנראו לה מפחידות עד אימה בזמן רוגזו אף שהיו בגדר 'נמר מנייר'.

וטענת האישה הייתה שהיא יראה פן יהרגה בכעסו – שמא תתווסף בו טיפשות נוספת בעתיד עד שיהרגנה, כמו טענותיה האחרות הנוגעות לחשש מהעתיד – שלא יוכל לזון בניה שתלד – בעתיד ושישארנה עגונה – בעתיד, לכשייטפש בדרגה שלא יוכל לגרש.

עוד יש לדקדק שאמרה שהיא "יראה פן יהרגנה בכעסו" ולא אמרה "במכותיו", והרי לא הכעס הורג אלא המכות שניתנות מחמתו, משמע קצת שלעת עתה לא היכה אותה, ורק כעס, וחוששת שמא בעתיד יניב כעסו מכות מסוכנות.

על מציאות זו הוא שכתב הרא"ש שאין לנו אלא מה שמנו חכמים – ריח הפה וכו', והיינו שחכמים עסקו בדברים שכבר עכשיו הם מומין וסובלת מהם בפועל, מה שאין כן בנידונו של הרא"ש, שבפועל אינו מזיק לה כלל (ואילו היה מזיק לה, אכן היה נלמד מקל וחומר מריח הפה כדברי הירושלמי), ורק היא הייתה מפחדת ויראה בדמיונה המראה לה 'צל הרים כהרים', ועל פחדה – שברצונה תוכל להתגבר עליו ואולי הבעל הוא רק בגדר 'גרמא' לפחדה, ועוד שאין הדבר באשמתו, ועוד שהכירה בו טרם נישואיה, ועוד שהכול יודעים את המציאות שלא נשקפת לה כל סכנה מאופיו ולא לקהילה – בזה לא מצאנו שכפו חכמים גט, ואם כן אפילו תוכיח את טענותיה, מכל מקום הטענה עצמה קלושה. וזהו שכתב הרא"ש: "לא ראיתי מתוך טענותיהם" וכו', ואין לנו אלא מה שאמרו חכמים – מזיק בפועל (כמומים המצעים אותה בפועל – צער הגוף וכל שכן מכות) ולא בדמיונה של האישה.

רק בסוף דבריו מסיים הרא"ש "ועוד שנינו: האיש שנולדו בו מומין, אין כופין אותו להוציא" וכו'. כלומר: ועוד, אם תאמר שגם זה למום ייחשב – מה שגורם לה לפחד ממנו, וחייה אינם חיים, אף שאין ממנו סכנה בפועל – מכל מקום הרי המום הזה נולד אחרי הנישואין, שהרי בנישואין עצמם ידעה והכירה את אופיו, וסברה וקיבלה, ורק עכשיו טוענת שמתווספת בו טיפשות וכו', ועל כיוצא בזה אין בדינו לכפות, שהרי זה 'נולד' לאחר הנישואין.

זה נראה לעניות דעתי אמת בכוונת הרא"ש, ושוב אין כלל תמיהה ולא סתירה בדבריו ולא מחלוקת בינו לבין שאר הפוסקים שכתבו שחייב להוציא, ואין צורך להידחק בכל הדחקים שנדחקו הפוסקים לפרש דבריו, ומהם שירדו להציל ולא הצילו.

אם כן, לעולם בנידון של בעל המכה את אשתו ממש, ודאי סבירא ליה להרא"ש כדעת הרשב"א דלעיל, שמחייבים ובמקרה קיצוני גם כופים להוציא, ובהכי אתי שפיר דעת הרמ"א שהעתיק דברי הרשב"א (בסימן קנד סעיף ג [והבין בהם]) שכופין – סמוך ונראה לדברי הרא"ש שפסקם מרן השולחן ערוך (שם סעיף ה) בלי לעורר שהם חולקים אהדדי, ואדרבה נראים כמשלימים זה לזה. ולאמור, אתי שפיר כפתור ופרח דלא קרבו דבריהם זה אל זה, וכל אחד מדבר על מציאות שונה לגמרי.

וכעת בעקבות הציון במאמר, ראיתי בתשובת משפט צדק הנ"ל שפירש דברי הרא"ש מעין מה שפירשנו בו בקציר האומר, שהרי זו לשונו שם בסוף התשובה:

[...] והגם שכתב שאין להוסיף על מה ששנו חכמים במשנת המדיר, לאו דוקא, דאיכא אחריני נמי דהגם שלא נשנו במתניתין כופין לדעתו, כגון בטוענת ישען על ביתו כו', ואחריני נמי. ואפילו נאמר דחמירא סכנתא מאיסורא וכמו שכתבו רוב הפוסקים בקטלנית, לזה נשיב **דמאתור דלא הכה אותה רק רודפה** – עביד אינש דגזים **ולא עביד כמו** שכתב מוהרי"ק שורש קפ"ו [...]

עיין שם.

ויש לתמוה, להצטער ואף למחות, שעל אף הזכרת תשובת משפט צדק במאמר, לא ניתנה בו הדעת על ביאורו של המשפט צדק בדברי הרא"ש, ותחת זאת הועברה בו (בעמ' 145) ביקורת מצערת על 'מידת רגישותו' – לצערך ומצוקתן של נשים – של רבן של ישראל מגדולי הראשונים כמלאכים, רבנו הרא"ש זללה"ה, שגם את שיחת החולין שלו אין בכוחנו להבין. והרי הרא"ש עצמו כתב בפירוש (בכלל מב סימן א) שכופין בנכפה אף שלא נזכר בש"ס, ובמקרה של עגינות (כלל מג סימן ח) הסתמך על המנהג לכפות ב'מאס עלי', וכמו כן כשיש סכנת נפשות לבעל להישאר בעיר (שם סימן א). והרא"ש עצמו בכתובות (פרק ז סימן יט) הביא דברי הירושלמי (גטין פרק ט הלכה ט) שכופין על 'חיי נפש' שמא תתבייש האישה לתבוע מזונות ותמות ברעב – הרי שהיה רגיש גם למתחולל בעומק נפשה של אישה חריגה בביישנותה העלולה להעדיף למות מלבקש צדקה, על אחת כמה וכמה שהיה רגיש לאלימות המופעלת נגד האישה, אלא שבנידונו כלל לא היתה אלימות אמתית, כפי שביארנו.

ובזה יובן גם מה שרבנו ירוחם (מישרים נתיב כג חלק ה) שהובאו דבריו בבית יוסף (סימן עד) כתב (בשם הרמ"ה) שכופין בבעל מכה (ואם חבל בה הבעל יש יכולת לבית דין ליסרו ולהחרימו ולנדותו ולהלקותו ולרדותו בכל מיני רידוי [...] או יוציא ויתן כתובה") ואם איתא דסבירא ליה לרא"ש שאין כופין בעל מכה לתת גט – לא היה תלמידו רבנו ירוחם חולק עליו ופוסק כהרמ"ה בניגוד לדעת רבו – הרא"ש, בלי לציין שהרא"ש חולק על הרמ"ה, אלא ודאי לא מצא רבנו ירוחם כל סיבה להניח שהרא"ש חולק.

המנהג למעשה בעניין הכפייה

ולמעשה, לעניין כפייה: מלשון הרשב"א (בתשובות המיוחסות לרמב"ן הנ"ל) משמע שרק מחייבים.

ובבנימין זאב (סימן פח) משמע שכשידוע שהוא הגורם אף כופין, אלא שכשלא ידוע חשש לדעת רבנו תם (דתרתי לא עבדינן – גם לסמוך על חזקה שהוא הגורם ולא כל כמיניה לאחזקה בפרוצה, וגם לכפות ממש), וכן כתב הרמ"א בשולחן ערוך בשמו (אבן העזר סימן קנד סעיף ג הנ"ל).

וכן כתב בתשב"ץ (חלק ב סימן ח) ולא עוד אלא שמדבריו נראה שסובר שגם הרשב"א סבירא ליה דכופין, שכתב:

וכשאמרו "כופין" – עושין בו כפייה אפילו בשוטי – הכי מוכח בירושלמי [...] ואף על פי שיש בתשובות גדולי האחרונים ז"ל שאין כופין בזה כלל, אנן לאו קטלי קני באגמא אנן [...] והרשב"א ז"ל בתשובה כתב כדברינו.

עוד כתב הרשב"ץ שמריבה גרועה מחסרון מזונות כמו שכתוב במשלי (יז א) "טוב פת חרבה ושלוחה בה מבית מלא זבחי ריב", ואם על חסרון מזונות כופין כשאי אפשר לכפותו לזון – כל שכן על דברי ריבות. עד כאן תורף דבריו.

והנה בזמננו שאין כופים בשוטים כלל – ודווקא מחמת הוראות החוק האזרחי ולא מחמת חומרא הלכתית – ולכל היותר עבדינן ליה הרחקה או מאסר, בזה נראה שגם הבית יוסף שסובר שאין כופין בכהאי גוונא יודה דבנידון דידן יש לחייבו ואף להטיל עליו הגבלות שונות כיד האפשרויות של בית הדין. וכשהנידון הוא בבעל שמותרו ועומד כמה פעמים מפי בית הדין ואינו שומע ואף מסרב לקבל טיפול – שזה הדבר הקשה ביותר, שאינו מבחין בין טוב לרע וטוען שאינו מכה ואינו צריך טיפול, והוא מחולי הנפשות המתוארים בבעלי המוסר הראשונים – פשיטא שכופין על ידי מאסר.

וכן כתב בדרכי משה (סימן קנד ס"ק כא) על דברי הבית יוסף שאין לסמוך על דברי רבנו שמחה לכפות גט בבעל מכה וזו לשונו:

ואני רואה בזה דבריו כלל דכדאי הם הגאונים לסמוך עליהם, כל שכן שהרמב"ן [התשובות המיוחסות לו] ומהר"ם הסכימו בתשובותיהם בענין הכאת אשתו והביאו ראיות ברורות לדבריהם, גם הסברא מסכמת עמהם. ומה שלא הוזכרו בדברי הפוסקים – אפשר לומר שהיה דבר פשוט בעיניהם, קל וחומר הוא מאומר איני זן וכו' [...] ואף [כלומר: ועוד יש לומר] שלא היה בנמצא בימי הפוסקים הראשונים, ולכן לא הוזכרו, ולכן אין לדחות דברים ברורים בקש. ומכל מקום נראה דטוב שלא לכופו ליתן גט, אלא בדרך זה: להחרימו או לתופסו בידי עכו"ם או בשוטים שלא להכותה או שיוציא ויתן גט, ובדרך זה לא מקרי כפייה על הגט רק לקיים מה שמחוייב לעשות [...] ובבנימין זאב (סימן פח

[תחילת דיני גטין] הביא הרבה תשובות בזה, וכתב לבסוף דאם הוא הגורם חייב להוציאה רק שבית דין יתרו בו תחלה פעם אחת או שנים [...]

עד כאן דברי הדרכי משה ובסופם הביא את תשובת הרשב"א (שבמיוחסות לרמב"ן).

וכיוצא בזה כתב בכנסת הגדולה (אבן העזר סימן קנד הגהות בית יוסף אות מט) על מה שכתב הבית יוסף "נראה לי דאין לסמוך על דברי ספר אגודה ורבינו שמחה ואור זרוע לכפות להוציא [...] וזו לשונו:

וכן כתוב בתשובות הגאונים ([שו"ת הגאונים מהדורת קבולי, קוסטאנדינה, ה'של"ה יצא לאור שנית בוילנה, תרמ"ה] סימן קלה [ובמהדורת קורנל סימן מד]) וכן כתב הרב מהר"א די בוטון ז"ל בתשובה כתב יד ([שו"ת לחם רב] סימן לא) וכן כתב בנימין זאב (בסימן פח) דאין להקל באיסור אשת איש, והבית דין שבאותו קהל יכריזו עליו נידוי אם לא ישוב או לומר לו שמותר לקרותו עבריינא.

וכן כתב הרדב"ז ז"ל (חלק א סימן קנד). וכתב בסוף דבריו – זו לשונו:

"אלא כיצד יעשו מנדין אותו שלא יכה אותה אם חזר מוטב, ואם לאו קונסין אותו בכתובתה, אם חזר מוטב ואם לאו עונשין אותו על ידי גוים בגופו שהרי עבר על 'לא יוסיף להכותו' וחובשין אותו מפני שמכה אותה, ואין מזכירין לו שיוציא את אשתו כלל ואם עמד הוא מעצמו מחמת ענשו וגרש אין זה אונס שהרי הוא מביא על עצמו האונס מדעתו – לא יפנה ולא יגרשנה." עד כאן.

ובעל משפט צדק (חלק א סימן נט) כתב דאפילו רודף אחריה בסכין להכותה אין כופין אותו לגרש, ואפילו לומר לו שחייב להוציא. ועיין בתשובה להר"י הלוי ז"ל (סימן ט).

זהירות שלא לכוף גט שלא כדן, ושלא להימנע מכפייה כשהדין נותן לכוף

כדי שלא יוצר רושם שכפיית גט היא דבר של מה בכך חלילה, עלינו להתחזק ולהזכיר לעצמנו שכשם שאסור לאסור את המותר, כך אסור להתיר את האסור. כשם שבמקום שצריך לכפות לא צריך לפחד – "מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישב לביתו" ולא יאמלל את בנות ישראל כי הוא 'לא מסוגל' – כך מי שהדין לא נותן שיכפו אותו, צריך להיות זהיר מאוד ולא לכפות אותו.

והנה עלה בדינו בסייעתא דשמיא – אם כנים דברינו – לבאר דברי הרא"ש באופן שאין הכרח שיחלוק על שאר הראשונים הסוברים שכופין בעל אלים לגרש, ואם אין הכרח, כי אז כלל הוא בידינו ש"אפושי פלוגתא לא מפשינן", ומניחים אנו שדעתו כדעת שאר הראשונים שאפשר לכוף בעל אלים לגט.

שורש בעיות העגינות והצעת פתרון לצמצמן

מכל מקום, בנסיבות מגבלות החוק כאמור, לא תמיד נוכל להיוושע מכך שדעת הרא"ש כדעת הראשונים המתירים כפייה בבעל מכה כי עדיין במקרים רבים קצרה יד בית הדין מהושיע – כאשר בעל מכה אינו נרתע ממאסר ובלבד שאשתו תסבול אף היא בעגינותה. מלבד זאת, כמדומה שרוב תיקי העגינות נוצרים במקרים שאין עילה מספקת בדין, או שאין די הוכחות לכוף גט, וכבר לא נוכל לתלות את ה'אשם' בשיטת הרא"ש וכיוצא בזה. אם כן כיצד פותרים בעיות עגינות באמת? כמדומני שכבתחומים רבים נוספים, הפתרון הוא: הקדמת רפואה למכה, הכשרת הדיינים להתמקצעות בתחום השכנוע.

במה דברים אמורים? ידוע שיש דיינים בעלי כישרון שכנוע מולד, שיודעים לשכנע ולהביא את הצדדים לידי הסכמה להתגרש מרצון. לדיינים אחרים יש מעלות אחרות בתחום הדיינות, אך בדבר הזה אין להם את הכישרון – האינטואיציה, הכלים והדרך לשכנע, ולפעמים בגלל זה כסבורים הם: "אם לא הולך בכוח, ילך ביותר כוח", וכך ניתן בנקל להיכשל מחד גיסא בחשש כפייה שלא כדין חס ושלום, ומאידך גיסא באימניעת עגינות חס וחלילה.

דורנו – דור השיווק הוא. כל מפעל המכבד את עצמו מעסיק משווק מומחה ומוסמך. המשווק בקי בטכניקות שיווקיות, ובאמצעותן הוא מסייע למפעל לשווק את תוצרתו.

'תוצרתו' של בית הדין מלבד עצם הפסיקה היא: פיתרון בעיות עגינות וסיוע בהשגת שלום בית – במקרים אחרים. לשם כך נדרשת מידה נכבדה של ידע בפסיכולוגיית האדם, הזוג, ורכישת מיומנות כדי לסייע בגישור על פערים בדרכי נועם במסגרת הדיינים ולהרחיק את הבעלים מ'מסלולי התנגשות' תוך הבאתם לחוף מבטחים, אם של שלום בית, אם של גירושין – הכול לפי הנראה לעיני בית הדין שהוא טוב לצדדים ולילדיהם בנסיבות התיק הנידון בפניו.

אם כן מוצע בזאת כי הדיינים יעברו קורס הכשרה ללמוד כיצד למצוא מסילות ללבבם של אנשים, כיצד לשכנע. בעל עקשן – יש לדעת כיצד לפנות אליו, מה המוטיבים שיש להעלות בפניו לפי האדם והמצב. לא כל העתים שוות, יש ללמוד כיצד "ללכת לפי רוחו של כל אחד ואחד". אפשר לרכוש מיומנות בתחום, להכיר את הפסיכולוגיה האנושית, ועל ידי זה לשכנע את הצדדים הן לשלום בית, והן לתת או לקבל את הגט – לפי מה שהדין נותן. יש מומחים לדברים האלה. הדיינים ישמחו ללמוד להבין בדרך מקצועית את נפש המתדיינים.

הנהלת בתי הדין היטיבה בשעתו לארגן בהצלחה רבה קורס לדיינים להכרת המחשב ופרויקט השו"ת, על אחת כמה וכמה שתיטיב אם תעשה זאת בתחום הקריטי ביותר והחשוב מכולם: הקורס להכרת האדם! להבנת הנפשות הרגישות והפעולות הבאות בשערי בתי הדין ומשוועות לכך שיבינו אותן רגשית, נפשית, פסיכולוגית, כדי לעזור להן לסיים בנקל את המשברים הקשים שאליהם נקלעו.

זוהי ההכשרה החשובה ביותר שהדיינים צריכים לה, וכך יתקדש שם שמים כאשר תיקים רבים יבואו על פתרונם הטוב, יתמעטו מאוד תיקי העגונות, יתמעטו מאוד חששות הכפייה לגט, מאחר שהדיין ילמד להביא את הבעל להסכמה בטוב טעם ודעת. גם נזכה להשכין ביתר שאת שלום בין איש לאשתו, ולראות יותר ויותר זוגות היוצאים רגועים ושלווים מבית הדין, וילדים יפגעו פחות מהליכי הוריהם בבית הדין.

הערות

הערות הרב גורטלר:

בדברי הרא"ש לא כתוב שהוא היכה אותה אפילו פעם אחת, כתוב שהוא היה משתולל, היא הייתה מפחדת ובורחת. בפועל הוא לא היכה, הוא היה 'משתטה' היא הייתה הולכת. צריכים לדעת מביאים את רבנו שמחה משפירא שהוא אמר שוודאי כופין והבית יוסף אומר שהדברים לא מובאים בדברי הפוסקים המפורסמים. האמת שהוא היה אחד מגדולי הדור – הוא היה רבם של האור זרוע' ושל רבנו ישעיה – ה'תוספות רי"ד', ואם זה נכון מסברה – אפשר לסמוך עליו הלכה למעשה, רבם של האור זרוע ושל התוספות רי"ד פוסק מסברה שאפשר לכפות בן אדם מכה. מכך שהגאונים לא מדברים על נושא זה בכלל מלבד אותה תשובה בודדת הנ"ל, שהובאה בכנסת הגדולה רואים שבזמן הגאונים לא היו מכים נשים.

תשובה:

דברינו הם בכיוון שכבודו אומר.

הערות הרב עמוס:

היום יכניסו את הבעל המכה את אשתו לכלא, וזו כבר תהיה עילה לגט גם לשיטת הרא"ש.

תשובה:

הבעיה היא שהנשים מרגישות שלא מחשיבים אותן, ולא ייתכן לומר שזו התורה הקדושה שדרכיה דרכי נועם. גם לו היינו צריכים ליישב בדוחק, היינו עושים זאת כדי להשוות את הרא"ש לרשב"א ולתשב"ץ. אלו חיים הם לחיות בצל מוות? איך אפשר לומר שהרא"ש כתב דבר כזה? על אחת כמה וכמה שדברי הרא"ש מבוארים שאין הם חולקים על הרשב"א.

עצם הרעיון שהזכיר כבוד הרב עמוס כבר כתוב בדרכי משה (סימן קנד ס"ק כא) ובכנסת הגדולה (אבן העזר סימן קנד הגהות בית יוסף אות מט) בשם הרדב"ז (חלק א סימן קנז) כאמור לעיל [בדבריהם, ענישה מחמת ההכאה שתביא את הבעל להעדיף לגרש, והוא הדין אם תיצור בעקיפין עילת גירושין, כיוון שהענישה עצמה אינה קשורה בגט].